

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації

**Запорожченка Руслана Олександровича на тему
«Політичні форми організації простору в контексті сучасних
глобалізаційних процесів»,**

яка подається на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 052 – Політологія

1. Оцінка роботи здобувача у процесі підготовки дисертації і виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи.

Аспірант Запорожченко Руслан Олександрович виконав у повному обсязі Індивідуальний план освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. Освітня програма в обсязі 40 кредитів ЄКТС виконана у повному об'ємі. Він успішно склав три заліки та п'ять іспитів з наступних дисциплін:

Заліки:

1. «Іноземна мова» (англійська) – 90 балів.
2. «Підготовка наукових публікацій та презентація результатів досліджень» – 99 балів.
3. «Політологічна освіта» – 100 балів.

Іспити:

1. «Філософські засади та методологія наукових досліджень» – 99 балів.
2. «Іноземна мова» (англійська) – 90 балів.
3. «Теорія та методи сучасної політології» – 100 балів.
4. «Новий інституціоналізм у порівняльній політології» – 99 балів.
5. «Теорія суспільного вибору» – 100 балів.

Усі заплановані види робіт було виконано якісно і своєчасно. Запорожченко Р.О. плідно співпрацював з науковим керівником протягом усього терміну навчання в аспірантурі.

2. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Сучасний світ визначається як продукт глобалізації, яка має на меті побудову універсалізованого та кодифікованого глобального простору з максимальною інтеграцією різних сфер життєдіяльності суспільства до єдиного середовища. Утім події, наприклад, останніх десяти років наочно продемонстрували, що утворення єдиного та універсального глобального простору є скоріше утопією, аніж політичною реальністю. Зокрема фінансові та економічні кризи, пандемія Covid-19, російсько-українська війна, протистояння

різних глобальних акторів (США, Росія, Китай, Європейський Союз, Іран, Туреччина, Індія, Японія) та позитивна динаміка соціальних рухів (акції непокори та протестні рухи) демонструють, на нашу думку, три важливі онтологічні проблеми.

По-перше, криза ліберально-демократичної держави як політичної організації, в основі якої знаходиться децентралізація політичної влади, раціоналізація системи владних відносин, кодифікація соціальної реальності та пристосування політичної системи до глобалізаційних процесів. По-друге, дихотомія «територія – простір», в основі якої відбуваються дебати про необхідність повернення до принципу (ре)територіалізації та відновлення державного (національного) суверенітету на противагу глобалізаційним практикам детериторіалізації. По-третє, ігнорування імперського минулого (у тому числі постколоніальні особливості функціонування деяких сучасних держав), яке, перш за все, характеризується виникненням глобалізації, відтворення глобалізаційних процесів, трансформацією глобальної архітектури безпеки, геополітичними амбіціями центрів глобального впливу – США, Росії, Китаю, – які конструюють різні гегемоністські порядки та репродукують механізми імперської логіки управління.

Означені процеси розкривають евристичний потенціал дисертаційного дослідження, яке ґрунтується на спробах концептуалізації політичного простору за допомогою використання моделі відкритого порядку, а також виявленні структур його інструменталізації та операціоналізації, зокрема за допомогою системи універсального контролю, центр-периферійних відносин, ідеологічних апаратів конституювання соціальної реальності. Відповідно оновлене та осмислене розуміння різних політичних форм організації простору – імперій, держав, транснаціональних корпорацій і міжнародних організацій – є спробою гносеологічного пояснення геополітичної нестабільності у світі.

У тому числі це стосується пошуку альтернативних механізмів функціонування політичних форм організації простору, зокрема глокалізації, регіоналізації та, власне, самої глобалізації. Такі механізми дозволяють зафіксувати глобальні лінії геополітичного розмежування і потенційні зміни в архітектурі міжнародної системи безпеки. Безперечно, глобалізація вибудовує просторову модель взаємодії, проте глобальні центри відтворення глобалізаційних процесів та локуси споживання таких процесів разом утворюють розгалужену систему центр-периферійних відносин. Більш чітке розуміння означених процесів допоможе пояснити специфіку як процесів глобалізації, так і політичних форм організації простору, які прямо або опосередковано спираються на них. Перш за все це стосується сучасних імперій та їхніх гегемоністських порядків, а також альтернативних способів кооперації.

Метою роботи є визначення способів співіснування політичних форм організації простору (імперій, держав, транснаціональних корпорацій, міжнародних об'єднань) як просторових політичних порядків під впливом глобалізаційних процесів. Для досягнення поставленої мети нами були виділені наступні завдання, які потребують евристичного вирішення:

- розкрити особливості сучасних підходів щодо політологічної та соціологічної інтерпретації глобалізації як процесу детериторіалізації та універсалізації глобального простору;
- виявити концептуальні засади та провести категоріальний аналіз «політичного простору» крізь призму соціального простору;
- запропонувати авторську модель операціоналізації та інструменталізації політичного простору як упорядкованої, кодифікованої та структурованої політичної системи;
- визначити механізми та моделі (від)творення політичного простору як упорядкованої інституційної системи, в основі якої знаходяться механізми універсального контролю, влади та ідеології;
- провести компаративний політологічний аналіз імперій як політичних форм організації простору, виявити структурно-функціональні й нормативно-ціннісні аспекти взаємодії імперій та глобалізації;
- розкрити особливості побудови та реалізації гегемоністських порядків на глобальному і регіональному рівнях з урахуванням впливу процесів глобалізації на утворення та розповсюдження таких порядків;
- охарактеризувати моделі співіснування акторів глобальної політики (держави, імперії, транснаціональні корпорації, регіональні та міжнародні об'єднання тощо), використовуючи геополітичний та світ-системний компаративні підходи;
- визначити реальні та потенційні глобальні тренди, які прямо та/або опосередковано впливають на розвиток глобального простору в контексті практик глокалізації, регіоналізації та глобалізації.

Об'єкт дослідження – політичні форми організації простору.

Предмет дослідження – способи співіснування політичних форм організації простору в контексті сучасних глобалізаційних процесів.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження складають політологічні та соціологічні підходи, серед яких: світ-системний підхід, інституційний підхід, неомарксизм та неовеберіанство, (пост)структуралізм, геополітичний підхід, критико-діалектичний підхід. Окрім того, у роботі використовується аналітична методологія, зокрема структурно-функціональний та системний аналіз, факторний аналіз, компаративний аналіз, політологічний та соціологічний аналізи. Також у дослідженні використані

загальнонаукові методи, зокрема історико-порівняльний, логіко-семантичний, порівняльний, метод співставлення й узагальнення тощо. Емпіричну частину дисертаційного дослідження складають статистичні дані, зокрема звіти Міжнародного валютного фонду та Міжнародного банку реконструкції і розвитку, щорічний рейтинг «Global Fire Power», статистичні дані міжнародної кампанії «Statista», офіційні сайти міжнародних організацій та урядових інституцій, аналітичні звіти «Pew Research Center», «Foreign Affairs», «Atlantic Council», KOF Index of Globalization.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Тема дисертаційної роботи пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Розвиток політичної системи України в порівняльній та глобальній перспективі» (державна реєстрація №0119U102298). У межах виконання науково-дослідної роботи автором запропоновано глобалізаційну інтерпретацію виникнення та розвитку держав на пострадянському просторі, а також визначено геоісторичні особливості функціонування імперій. Окрім того, результати дисертаційного дослідження були представлені та обговорювалися під час стажування в іноземних установах за індивідуальними програмами стипендіальної підтримки, зокрема: програма Лейпцизького університету за фінансуванням DAAD «Leipzig Chance for Science program for PhD students from Ukraine» (серпень – грудень 2022 р.), програма Нової школи соціальних наук у місті Нью-Йорк «Transregional Dialogues: Rethinking the Past – Re-imagining the Future» (вересень 2022 р. – березень 2023 р.), програма Інституту наук про людину у місті Відень за фінансування Українського дослідницького інституту Гарвардського університету та Інституту Гарімана Колумбійського університету «Non-Residential Fellowships for Scholars from Ukraine» (лютий – червень 2023 р.).

4. Особистий внесок дисертанта в отриманні наукових результатів та їх новизна.

Особистий внесок дисертанта в отриманні наукових результатів та їх новизна полягає в наступному:

Уперше:

- охарактеризовано політичні форми організації простору як сучасні політії, які по-різному використовують політичний простір, територію і кордони за допомогою механізмів територіалізації, детериторіалізації та ретериторіалізації в контексті проявів процесів глобалізації;

- запропоновано концептуальні рамки визначення категорії «політичний простір», що ґрунтуються на політизації соціального простору і протиставленні «політики» та «політичного» в інтерпретації Жака Рансьєра і Алена Бадью, де політичний простір визначається нами як соціальна інтерпретація фізичного локусу, який наділений дискурсивними, символічними та ціннісними якостями;

- запропоновано концепцію упорядкування простору, яка ґрунтується на конфігураціях політичного порядку (осьового та орбітального), в основі якого знаходиться система універсального контролю (за населенням, територією та мобільністю), що спирається на інструменти владних відносин (гегемонія, суверенітет, панування) та структури ідеології (ідеологічні та репресивні);

- схарактеризовано імперську та державну логіку управління, які ґрунтуються на дихотомії «простір – територія», а в їхній основі знаходиться детермінанта системи універсального контролю за політичним порядком, який, у залежності від конфігурацій влади та ідеології, може набувати різного структурно-функціонального змісту;

- концептуалізовано імперію та національну державу як політичні форми організації простору, які застосовують механізми територіалізації, детериторіалізації та ретериторіалізації для конструювання та конституювання політичного порядку, використовують процеси глобалізації як інструмент розширення та розповсюдження власного впливу – геополітичного, ідеологічного, економічного, інституційного;

- виявлено імперський та державний суверенітети як різні логіки управління простором і територією, а також різні способи реалізації системи владних відносин, що засновуються на розширенні та поглибленні влади і реструктуризації політичного простору;

- запропоновано авторську концептуальну інтерпретацію гегемонії як процесу розповсюдження влади і упорядкування політичного простору, в основі якої знаходяться модуси (капіталу, сили, владних відносин, ідеології) – динамічні характеристики, що у комплексній взаємодії на структурно-функціональному та нормативно-ціннісному рівнях забезпечують відтворення гегемоністського порядку;

- визначено три домінуючі типи гегемоністських порядків сучасних імперій (США, РФ, КНР) – глобальний месіанський, глобальний прагматичний та регіональний, які забезпечують відтворення імперської логіки управління та ґрунтуються на комбінуванні різних динамічних характеристик – модусів.

Удосконалено:

- концепцію гегемонії, запропоновану Антоніо Грамші, зокрема доповнено розуміння історико-політичного блоку як глобального союзу

політичних акторів, який заснований на спільності нормативно-ціннісної системи та сприяє відтворенню гегемоністського порядку;

- концепцію суверенітету, у тому числі виявлено дві логіки реалізації суверенної влади – імперську (іманентну) та державну (перманентну), а також виокремлено абсолютний та відносний суверенітети як просторові особливості архітекtonіки системи владних відносин;

- концептуально-методологічні інтерпретації імперії як політичної форми, зокрема виявлено десять ключових особливостей імперського політичного порядку, серед яких побудова імперського *Rax*, конституювання мережі форпостів як локусів розповсюдження імперського політичного управління, «геополітична пастка» як взаємозалежність забезпечення зовнішньополітичних амбіцій та внутрішньополітичної стабільності;

- концепцію гегемоністських порядків, зокрема виявлено локальний, регіональний та глобальний гегемоністські порядки, а також сублокальний, субрегіональний та субглобальний гегемоністські порядки, що інтегруються до перших, але намагаються артикулювати власний «порядок денний»;

- теорія виникнення та розвитку держави, зокрема виявлено та обґрунтовано чотири принципи, які лежать в основі сучасної держави: раціоналізація, індустріалізація, централізація та кодифікація.

Дістали подальшого розвитку:

- теорія світ-системного аналізу, в контексті якої автором запропонована інтерпретація центр-периферійних відносин як механізму реалізації влади за допомогою концентрації засобів примусу і насильства;

- концепція територіального суверенітету, в межах якої запропоновано розділяти державний та імперський територіальні суверенітети як форми необмеженої влади на обмеженій території;

- посттериторіальна та просторова інтерпретація глобалізації, де ключовими акторами відтворення глобалізаційних процесів є політичні форми організації простору.

5. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації Запорожченка Р.О. забезпечена коректним та фаховим використанням сучасної методології політичної науки, зокрема комбінуванням різних теоретичних підходів і моделей, а також використанням міждисциплінарного підходу. Також Запорожченко Р.О. була професійно здійснена робота з сучасною політологічною англomовною літературою. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковані Запорожченко Р.О.

самостійно в міжнародних наукових журналах, які індексуються системою Scopus та мають Q2 і Q3. Висновки дисертаційної роботи є обґрунтованими.

6. Наукове, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження вже успішно використовуються при викладанні на соціологічному факультеті Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна наступних навчальних дисциплін: «Політологія», «Політична соціологія», «Практика та теорія геополітики», «Соціологія простору», «Технології дослідження та управління соціальними змінами», «Сучасні та класичні революції у порівняльному аналізі».

7. Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором.

Результати дисертації опубліковані у 12 наукових працях, серед них 4 наукові статті у фахових виданнях України, 4 наукові статті у міжнародних наукових журналах, що індексуються наукометричними базами Scopus та/або Web of Science, 4 тез доповідей за результатами виступів на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях:

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Публікації у наукових фахових виданнях України:

1. Запорожченко, Р. (2020). Концептуальні засади дослідження гегемонії як процесу реалізації владних відносин. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 28, 140–146.

2. Запорожченко, Р. (2020). Структури сучасної гегемонії: Case study США. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*, 37, 96–104.

3. Запорожченко, Р. (2020). Ідеологія як механізм конструювання простору: Імперія VS Держава Модерну. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 46(3), 206–219.

4. Вінникова, Н., & Запорожченко, Р. (2020). «Тест на витривалість»: чи стане 2021 рік початком завершення глобальної гегемонії США? *Регіональні студії*, 23, 105–112. (Особистий внесок здобувача: *опрацювання емпіричних даних (рейтинги, індекси, дослідження, аналітичні звіти) щодо визначення ключових особливостей гегемоністського порядку США; робота над теоретико-методологічним дизайном статті і формулювання висновків*).

Публікація у періодичних наукових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз Scopus та/або Web of Science:

5. Zaporozhchenko, R. (2021). Sovereignism as a Vocation and Profession: Imperial Roots, Current State, Possible Prospects. *Ideology and Politics Journal*, 1(17), 44–71. (Scopus).

6. Zaporozhchenko, R. (2021). Rethinking the Arab Spring in the Context of Geohistorical Transformations. *Ideology and Politics Journal*, 3(19), 10–33. (Scopus).

7. Zaporozhchenko, R. (2023). The End of “Putin’s Empire?” Ontological Problems of Russian Imperialism in the Context of the War against Ukraine, 2022. *Problems of Post-Communism*. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2022.2158873> (Scopus; Web of Science).

8. Vinnykova, N., & Zaporozhchenko, R. (2023). Dynamics of Social Cleavages under Ongoing War in Ukraine. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(91), 71–91. (Scopus). (Особистий внесок здобувача: формулювання мети та дослідницьких завдань; вторинний аналіз соціологічних даних українських соціологічних агенцій; написання висновків до статті).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Запорожченко, Р. (2021). Популізм, суверенізм, антиглобалізм та інші “-ізми”: до питання академічного (пере)осмислення гібридних загроз. *Збірник тез XXI Міжнародного наукового конгресу «Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє»*. Харківський регіональний інститут державного управління, 21 квітня 2021 року. С. 177–180.

10. Запорожченко, Р. (2021). Причини Арабської весни в регіоні MENA і трансформації влади в контексті геоісторичних змін. *Збірник тез доповідей IV Конгресу САУ «Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві»*. ХНУ імені В.Н. Каразіна, 28–29 жовтня 2021 року. С. 62–64.

11. Запорожченко, Р. (2022). Довге ХХ століття: війна в Україні та імперські перипетії. *Матеріали X міжнародної науково-практичної конференції «Від Вебера до Валлерстайна: історична соціологія держав та світ-систем»*. КПІ імені І. Сікорського, 9–10 червня 2022 року. С. 34–36.

12. Zaporozhchenko, R. (2023). The post-imperial state of the post-soviet political space: from local conflicts to global transformations. *Матеріали XVII Міжнародної наукової конференції «Ольвійський форум – 2023: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі»*. ЧНУ імені Петра Могили, 15–18 червня 2023 року. С. 61–65.

8. Апробація матеріалів дисертації.

Основні результати дисертаційного дослідження були представлені та обговорені на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, конгресах, семінарах, зокрема на IV Конгресі Соціологічної асоціації України «Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві» (м. Харків, 2021 р.), XXI Міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє» (м. Харків, 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів, докторантів та молодих учених «Соціологія у (пост)сучасності» (м. Харків, 2020 р.; 2021 р.; 2022 р.; 2023 р.), X Міжнародній науково-практичній конференції «Від Вебера до Валлерстайна: історична соціологія держав та світ-систем» (м. Київ, 2022 р.), Міжнародній конференції «Ukraine through Modern Perspective» (м. Тбілісі, 2022 р.), Міжнародній конференції «Chance for Science» (м. Ганновер, 2022 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Україна на шляху до європейських цінностей» (м. Харків, 2023 р.), Міжнародній конференції «Transregional Dialogues Conference» (м. Нью-Йорк, 2023 р.), XVII Міжнародній науковій конференції «Ольвійський форум – 2023: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (м. Миколаїв, 2023 р.).

9. Дотримання академічної доброчесності.

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет-системі [Strikeplagiarism.com](https://www.strikeplagiarism.com)) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

10. Оцінка структури, мови та стилю дисертації.

Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та є доступним для сприйняття. Дисертація написана науковим стилем мовлення, структура дисертації відповідає алгоритму здійсненого автором дослідження. Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам відповідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктор філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44, зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року №341) та Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 року №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі

змiнами, внесеними згiдно з Наказом Мiнiстерства освiти i науки України вiд 31.05.2019 року №759).

11. Вiдповiднiсть вiдповiдної галузi знань, за якою вона подається до захисту.

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною i практичною значимiстю дисертацiйна робота Запорожченка Руслана Олександровича на тему «Полiтичнi форми органiзацiї простору в контекстi сучасних глобалiзацiйних процесiв» вiдповiдає спецiальностi 052 – Полiтологiя. Здобувачем повнiстю виконано освiтню i наукову складову освiтньо-наукового рiвня вищої освiти.

12. Результати обговорення та проведення презентацiї. Рекомендацiя дисертацiї до захисту.

Здобувач Запорожченко Руслан Олександрович представив результати свого дисертацiйного дослiдження на розширеному засiданнi кафедри полiтологiї фiлософського факультету Харкiвського нацiонального унiверситету iменi В.Н. Каразiна (протокол №3 вiд 22 вересня 2023 року) у формi презентацiї та наукової дискусiї. Дисертацiйна робота Запорожченка Р.О. «Полiтичнi форми органiзацiї простору в контекстi сучасних глобалiзацiйних процесiв» вiдповiдає вимогам, передбаченими «Порядком присудження ступеня доктора фiлософiї та скасування рiшення разової спецiалiзованої ради закладу вищої освiти, наукової установи про присудження ступеня доктор фiлософiї» (Постанова Кабiнету Мiнiстрiв України вiд 12.01.2022 р. №44).

Враховуючи високий рiвень виконаних дослiджень, актуальнiсть теми роботи, наукову новизну результатiв та їх наукове i практичне значення, рiшенням розширеного засiдання кафедри полiтологiї фiлософського факультету Харкiвського нацiонального унiверситету iменi В.Н. Каразiна було одноголосно ухвалено, що дисертацiя Запорожченка Руслана Олександровича «Полiтичнi форми органiзацiї простору в контекстi сучасних глобалiзацiйних процесiв» рекомендується до захисту в спецiалiзованiй вченiй радi для здобуття ступеня доктора фiлософiї за спецiальностю 052 – Полiтологiя з галузi знань 05 – Соцiальнi та поведiнковi науки.

Завiдувач кафедри полiтологiї
фiлософського факультету
Харкiвського нацiонального
унiверситету iменi В.Н. Каразiна,
доктор полiтичних наук, професор

Олександр ФІСУН